

Hans SCHIPPERS, *Zwart en Nationaal Front. Latijns georiënteerd rechts-radicalisme in Nederland (1922-1946)*. Stichting Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam 1986, en G.R. ZONDERGELD, *Een kleine troep vervuld van haat. Arnold Meijer en het Nationaal Front*. Uitgeverij De Haan/Unieboek, Houten 1986.

Twee boeken over een zelfde onderwerp doet al gauw de gedachte aan overbodigheid van één van de twee opkomen. In dit geval is die gedachte niet gerechtvaardigd. Beide boeken geven elk voor zich een goed uitgewerkt en wetenschappelijk verantwoord beeld van één van de fascistische bewegingen die vóór en in de tweede wereldoorlog in Nederland een rol speelden. Schippers behandelt het in 1935 officieel opgerichte Zwart Front vooral vanuit het bewaard gebleven archiefmateriaal van de beweging. Zondergeld heeft zijn studie meer gebaseerd op gedrukt materiaal, de brochures en werken van Arnold Meijer en de door het Front uitgegeven periodieken. Beiden raadpleegden de dossiers op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Schippers voegde aan

zijn materiaal nog ook een serie interviews toe met oud-leden en/of sympathisanten over het verschijnsel fascisme en het klimaat waarin fascistische bewegingen in Nederland konden ontstaan. Zwart Front, de naam Nationaal Front dateert officieel van 20-4-1940, was in oorsprong georiënteerd op het Italiaans fascisme en hechte zeer sterk aan de corporatieve staatsgedachte. Het vond zijn aanhang vooral onder de rooms-katholieke kleine burgerij in Brabant en Limburg. Vlak voor en in het begin van de oorlog werd het recruteringsgebied wat ruimer, maar het Zuiden bleef de harde kern vormen. Het Front zette zich van het begin af tegen de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) van ir. A.A. Mussert. Het stelde bovenal Nederlands te zijn en geen bijwagen van nazi-Duitsland, waarvan het de NSB betichtte. Opvallend is overigens, dat in het Front van het begin een sterk antisemitisme heeft overheerst en dat was bij de NSB aanvankelijk niet het geval. In dat opzicht week het Front ook af van het Latijnse fascisme. Bij Arnold Meijer stoelde het antisemitisme meer op kennismaking met Franse geschriften en ideologieën dan op Duitse bronnen. Een ander punt, dat met name door Schippers diepgaand wordt uitgewerkt, is de verhouding tussen het Front en de rooms-katholieke kerk. De Nijmeegse hoogleraar en historicus L.J. Rogier heeft ooit gesteld, dat het integralisme in de r.k. kerk de voedingsbodem heeft gevormd voor rechts-radicalisme in katholieke kringen. Schippers bestrijdt dit en is van mening, dat veel eerder de positieve houding van de r.k. kerk tegenover de corporatieve maatschappijopvattingen een klimaat heeft geschapen waarin rechts-radicalisme kon gedijen. Opvallend is wel, dat het Nederlandse episcopaat in 1934 en 1936 gelovigen die lid waren van de NSB, sancties heeft opgelegd. Tegenover leden van het Front is dit nimmer gebeurd. Het episcopaat uitte wel bedenkingen tegen deze beweging en moedigde de gelovigen aan deze bedenkingen ernstig te nemen, maar daarbij bleef het. Deze ambivalente houding van het Nederlandse episcopaat vindt zijn pendant in België, waar de kerkelijke leiding ook niet eenvormig op het fascisme heeft gereageerd (vgl. de studie van Griet Van Haver, *Katholieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme*).

Schippers geeft in zijn studie vrij veel gegevens over de verspreiding van de aanhang van het Front door het land en baseert zich daarbij op verkiezingsuitslagen uit de jaren dertig en het partijarchief. Hij heeft ook de sociale achtergronden van de aanhangers uitgezocht.

Uitvoerig gaan beide schrijvers in op de rol die het Nationaal Front heeft gespeeld in de eerste oorlogsjaren. In 1935 telde het Front een kleine duizend leden en in het begin van 1940 waren het er 2500. Tussen mei 1940 (de bezetting) en december 1941 (de opheffing van het Nationaal Front) groeide de beweging van vijf tot tien duizend leden. De aanvankelijke anti-Duitse opstelling en het al rond 1937 verminderde rapaille-achtige karakter van het Front hadden er toe geleid dat de beweging een wat respectabeler uiterlijk had gekregen en in intellectuele kringen enige aanhang had verworven. Het antisemitisme bleef overigens gehandhaafd.

In het eerste oorlogsjaar meende Meijer de NSB te kunnen overspelen en nog een eigen rol te kunnen vervullen. Dit mislukte volledig en niet in de laatste plaats, omdat hij zijn eigen macht overschatte en zijn organisatie niet goed onder controle had. De Duitsers hebben NSB, Nationaal Front en de Nederlandse Unie tegen elkaar uitgespeeld en uiteindelijk de Unie en Nationaal Front, die onderling wel enig contact hadden, als onbruikbare elementen ter zijde geschoven. Dit laatste niet omdat het Front toch te democratisch of te weinig antisemitisch zou zijn geweest.

Interessant is dat Zwart Front/Nationaal Front het Grootnederlandse ideaal uitdroeg. Het deed dit consequenter dan de NSB. Er waren betrekkingen met het Verdinaso, tot dat dit het Bourgondische ideaal verkoos, en met het Vlaamsch Nationaal Verbond. De grootnederlanders bij uitstek waren E. van Wessem en G. Becker en we komen ook enkele oud-activisten als Waternaux, Heynderickx en Van de Velde in dit milieu tegen. Duidelijke visies over hoe Groot-Nederland verwezenlijkt zou moeten worden, komen we niet tegen, al maakte de Amsterdamse hoogleraar geschiedenis aan de Vrije (Gereformeerde) Universiteit A.A. van Schelven het wel erg bont. Hij behoorde tot de vrij laat binnengekomen categorie intellectuele leden. In september 1940 beweerde hij in een interview, dat Wallonië en Frans-Vlaanderen dienden ontruimd en van het nieuwe Groot-Nederland deel zouden moeten uitmaken. Merkwaardig is het dat noch Schippers noch Zondergeld *De Bundel, nationaal cultureel maandblad* noemen, dat in 1937-1938 verscheen. Dit tijdschrift was vrijwel volledig een Zwart Front affaire, waar Ad Sassen de algemene leiding van had. Medewerkers waren E. van Wessem, H. Kuitenbrouwer, L.M.A. Kuitenbrouwer (ps. Albert Kuyle), en uit Vlaanderen Ferdinand Vercnocke en Ernest van der Hallen. De inhoud wordt gekenmerkt door anti-democratische, anti-bolsjewistische en anti-socialistische idealen, een verheerlijking van „bloed en bodemliteratuur”, een afkeer van de moderne samenleving en een behoudend katholicisme.

Ten slotte de afloop. Het is merkwaardig om te lezen hoe mild de leden van Nationaal Front er na de oorlog vanaf kwamen. Maar laat me eerst zeggen dat een aantal leden tijdens de oorlog voor het verzet koos en daar moedig gestreden heeft. De organisatie Nationaal Front kwam niet voor op de lijst van door de uitgeweken Nederlandse regering als verboden bestempelde organisaties, want de Duitsers hadden de organisatie immers opgeheven! Arnold Meijer kreeg aanvankelijk zelfs hulp van figuren uit het Militair Gezag om aan arrestatie en berechting te ontkomen. Een niet onbelangrijke factor is daarbij geweest dat in Nederland en ook bij de naar Londen uitgeweken ambtenaren en militairen het anti-Duitsland zijn niet automatisch een keuze voor de parlementaire democratie inhield. Maar het antisemitisme, zal men zeggen. Het is inderdaad weinig vlelend voor de Nederlandse overheid en de Nederlandse samenleving, dat men zo gemakkelijk heenstapte over de systematische antisemitische propaganda waaraan het Zwart Front/Nationaal Front zich had schul-

dig gemaakt. Speelde hier een slecht geweten over het min of meer latente antisemitisme in Nederlandse samenleving én de holocaust mee of was het gewoon onverschilligheid? Een sluitend antwoord op deze vragen geven beide studies niet. Wel geven beide boeken een beter inzicht in de complexe politiek-ideologische verhoudingen in het Nederland van de jaren dertig en het begin van de tweede wereldoorlog en tonen de schrijvers aan dat een simpele tweedeling in goede en foute vaderlanders niet volstaat. Zijdelings informeren beide studies ons ook over aspecten van de Grootnederlandse betrekkingen in die jaren.

P. VAN HEES